

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Új adatok Bethlen Gábor fejedelem építkezéseihez

Szomorú közismert tény, hogy nyelvészeti böngészeteken kívül irodalmunk alig használja és veszi figyelembe a régi irodalom vagyis az ú. n. *Régi Magyar Könyvtár* termékeit, amelyek pedig sok heces művelődéstörténeti adalékot rejtenek magukban. Igaz, hogy e könyvek ritkák s gyakran egyetlen példányban huzódnak meg könyvtárainkban, de ép ez a körülmény kellene, hogy serkentőleg hasson a kutatásra, amely soha eredménytelen nem marad. Így esik aztán, hogy egy-egy régi magyar könyv új adaléka valósággal felfedezés számba megy, kivált ha nem remélt módon bővíti ismereteinket. Ilyen jelentőségűek azok az új adatok is, amelyeket nemrég *Forró Pál* „Quintus Curtius históriája” című Debrecenben 1619 végén megjelent műve karácsonyhavának 18-ik napján kelt ajánlásában találtam s eddig teljesen ismeretlenek voltak.

Mindjárt elején, Bethlen Gábor fejedelem atyjáról, Bethlen Farkasról említi, hogy „az tölle viseltetett jeles dolgoknak szép emlékezeti az emberek elméjében még most is halhatatlanul él és égő szövétnak gyanánt fényeskedik” mivel Gyula várában laktában az ellenséggel még 17 esztendő korában kopját tört s azon a földön a magyar nemzet mellett sokat csatázott. Mikor pedig a török Gyulát 1566-ban elfoglalta „ő bele szorulván” fő vitéz emberekhez illendő sok jeles próbák után onnan a jó Isten csodálatosképen kiszabadítá s azután II. János királyt holtáiglan híven szolgálván, végig szolgálván Báthory Istvánt is, úgy a Bekes Gáspár elleni harcában, mint Lengyelországban, melynek királyi székét elnyerte volt.

Bethlen Gáborra áttérve kiemeli, hogy Erdélynek két fő erős bástyáját, Huszt várát és Kővárat, visszaszerezte a „római császártól”, aki azokat Báthory Gábor halálával elfoglalta volt, a gyulafejérvári öregbik templom — tehát a mai székesegyház — faragott kövekből rakott régi tornyát, amely Basta György idejében, a vár ostroma alkalmával a benne állott puszkapor miatt felrobbanván, három fejedelem alatt pusztán állott, szépen megépítetvén, órát és harangokat szerezvén belé, tetejét tündöklő zöld mázos cserepekkel úgy megékesítette, hogy az emberek szemét gyönyörködtette már messziről is. Azonkívül ugyan Gyulafejérváratt — úgymond — az fejedelmi házakat híres imperatoroknak, királyoknak, fejedelmeknek és legnevezeteseb hatalmas városoknak képeivel és annak felette az egész világnak bölcsen

leirattatott figuráival, piros márvány-oszlopokra építetett gyönyörűséges folyósókkal, drága aranyos kárpitokkal és egyéb sokat érő tündöklő eszközökkel oly ékesekké tette, hogy az kik beléjek mennek, azt vélhessék, hogy azokban nemcsak Erdélyt, hanem mind az egész világkerekséget lássák és hogy nem házakban, hanem némünemüképpen valami gyönyörűséges földi paradicsomban sétáljanak.

Ez a költői erejű leírás, amely megkapó és kifejező, annyira az építő Bethlen lelkét visszatükröző, amely tudatában volt annak, hogy fejedelmi székhelyét pompássá és imponálóvá tegye. Ezt szolgálta az is, hogy 1618 nyarán Gyulafejérvárt két nagy bástyával erősíté meg, a palotában magában pedig „mindenféle bölcs könyvekkel bővelkedő“ olyan könyvtárt emeltetett, hogy avval „az nagy hírrel-névvvel tündöklő Mátyás királynak dicsiretes példáját követte“, amiért ő a tudós emberektől még ma is „nem kicsin dicsiretet veszen“ — mondja írónk, aki még megemlíti, hogy Bethlen legelőször Fogaras várát erősíté meg nagy erős bástyákkal, aztán a várad földbástyát építé fel kövel és téglával, megújítván Vajdahunjad és Déva várainak romladozó falait meg az udvarházakat, kastélyokat, sóaknákhöz tartozó kamaraházakat is, valamennyi elődét felülmulván e tekintetben.

A fejedelem szellemében haladt tovább halála után testvéröccse Bethlen István gubernátor is, aki — mint Nagy Szabó Ferenc feljegyzéséből tudjuk — Bethlen Gábornak és nejének, Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszonynak Erdélyben soha nem látott díszes falbarakott emlékkoporsót állíttatott, amelyen képmásuk is ki volt albastromkőből faragva.

Ez a műremek ma már, sajnos, nincs meg a gyulafejérvári székesegyházban, ahonnan azokat idők folyamán (a többi református emlékekkel együtt) kegyeletlenül kihányták. De néhai Szilágyi Sándor kutatása nyomán az Budovinszky Simon Péter lengyel lovag terve szerint készült,¹ saját kutatásaim szerint pedig mindjárt Bethlen fejedelem temetése után hamarosan, amennyiben a gubernátor egy 1630. március 16-iki kiadatlan levelében meghagyja Kolozsvár város tanácsának, hogy sietősen embert küldjön Lengyelországba, hogy az onnan kőfaragókat és kőműveseket hozzon, az idvezült Kegyelmes Urunk és Asszonyunk ő Felsőgeinek monumentuminak megcsinálására. — úgymond.

Dr. Veress Endre.

¹ *Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai, Budapest, 1884. 4—5. l.*

Berkus János moldovai följegyzései a XVII. század végén

A moldovai csángó kérdés nap-nap után kezd érdeklődésünk terébe lépni, de az amit eddig tettünk érdekükbe, még mindig nagyon kevés a kötelességekkel szemben. A jámbor csángó népben vidékek szerint él a tudat, hogy ők az erdélyi magyarságnak kiegészítő része, de már azon az úton vannak, melyen ezt is hamar elfelejthetik.

A moldovai csángók multjával foglalkozva egy érdekes levéltörredékkal találkoztam a *Revista catolica* (București) folyóirat 1912. évi 3-ik számában, amelyről úgy tudom, hogy a magyar szakirodalomban nem volt ismertetve. Ez pedig annál inkább elvárható, mert ezt tartom az első följegyzésnek, melyet valaha egy benszülött moldovai saját fajáról tett. Ez a levéltörredék pedig nem más, mint a moldovai katolikus egyház állapotának ismertetése, melyet Berkus János a hitterjesztési kongregáció titkárnak Cerri Orbánnak küldött.

Berkus hol született, húzamosabban hol tartózkodott és hol halt meg, vagy több hasonló természetű levele maradt-e fenn, azt még mindig nem tudjuk s életrajzi adataiból is csak annyi ismeretes, amennyit Ghica Vladimir bevezetesképen a tört olasznyelvű levél román fordítása előtt közöl (578—589 l.), vagy amennyit Berkus maga árul el a levélben és a levél befejezésében.

Berkus János valamelyik moldovai faluból került a római hitterjesztési kongregáció kollégiumába, hol tanulmányait befejezve pappá szentelték és így került vissza Moldovába, honnan kisebb-nagyobb kellemetlenségeit írja meg római ismerőseinek 1677—1695. között. (Reg. Moldovia, No. 2. fol. 26.). Berkus több helyen lelkipásztorkodott s rövid ideig a bákói püspök helyettese is volt, melyről mindjárt a bevezetésben megemlékezik.

„Méltóságos és főtisztelendő Pártfogóm, Kegyes Atyám, — kezdődik a levél —. Én alulírott Berkus János Moldova egykori helynöke, mély tisztelettel jelentem Méltóságodnak, hogy amint Moldovába érkeztem a Beszterce¹ folyótól kb. tizenöt lépésnyire fekvő templomban kezdettem szolgálni. A folyó a multban gyors

¹ Nem a Beszterce folyóról, hanem annak malomárkáról van szó.

és veszedelmes folyású volt. Megpróbáltam az omladozó félben lévő templom kijavítását,² de eredménytelenül beszéltem a jelenlegi görög származású fejedelemmel (Cantacuzino) Demeterrel, aki ugyan Bákó városának és a szomszédos községeknek megparancsolta, hogy az építkezésben segítségemre legyenek, de nem lévén vallásos és saját érdekeit is szem előtt tartva, rendeletének semmi eredménye sem volt. Én később pénzzel és rábeszéléssel elértem annyit, hogy a város, a körülötte fekvő falvak népe munkába fogott s már majdnem készen is voltak a munkálatokkal, mikor egy hétig tartó esőzés állott be s a Kinoszki Szaniszló fejedelmi titkár lakásával szembefekvő helyen a folyó örvényétől a part omladozni kezdett és a templom számításunk ellenére összeomlott.³

S mivel ez egyike volt azon moldovai templomok közül, melyeket Jó Sándor fejedelem felesége Margit fejedelemasszony építtetett s így az ő emlékét is őrizte, azért a jelenlegi fejedelemhez, Ruset Antalhoz és fiához Sándorhoz fordultam, hogy legalább fából építsenek mást. Ők a bojárokkal együtt tettek ígéretet. A terv nem valósult meg, bárha két ízben is emlékeztettem őket ígéretükre. Mindig azt a választ adták, hogy egyelőre a törökök részére kell nagy mennyiségű pénzt összegyűjteniök s így csak egy szobácska épülhetett fel, mely plebániaképpen szerepel, de elégtelen az ittmaradott katolikusok részére.⁴

Visszatérésem alkalmával a templomot elég szegényes állapotban találtam. Kaptam két-három újj nélküli inget és miseruhát, két kelyhet, melyek közül az egyik gyenge, a másik jó állapotban van. Ezt a szent kongregáció adományozta az érseknek. Ami a másikat illeti, nekem azt mondták, hogy Óexcellenciájának unokája, aki Erdélybe ment, Taploczay atya őrizetére bízta.⁵

A többi értéktárgyakat és gazdasági épületeket a kolostor szolgálja, aki akkor a város szolgálatában állott, a fiatal Medves elpazarolta és eladta azokat, mert nagy mester a dolgok elrejtése, az állatok elcserélése és eladásában. Megtanulta a háborús időben, hogy miképpen lehet könnyen meggazdagodni s a világot becsap-

² Ez a csíksomlyói ferencrendieknek 1607-ben elhagyott temploma, mely azután a bákói püspökök temploma volt.

³ Ugyanezt megismétli a leírásban pontosan meghatározva az időt is. 1676. szept. 24-én szent Máté napján déltájban a templom bolthajtásai repedezni kezdettek s én a templomba szaladtam, hogy az Oltáriszentséget kivigyem. Először egy nagy kő vállott le, majd a templom kettérepedt és egyik része a folyóba zuhant, a másik a parton maradt.

⁴ A folytonos török háborúk következtében a bákói magyarok a várost elhagyták és a szomszédos Kalugerfalvát alapítják egy patak völgyben.

⁵ Taploczai Görög István csíksomlyói ferencrendi atyát Parchevich Péter bákói püspök az 1670. júl. 11-én a csíki kolostorral kötött egyezség értelmében vitte Bákóba, aki a kolostort júl. 17-én foglalta el. 1673. márc. 3-án az érsek-püspök helytartója. 1677-ben Moldova apostoli helynöke. Meghalt Csíksomlyón 1678. nov. 9-én.

ni. Különben is olyan ember, aki kevésbé tud gondolatain és érzelmeim uralkodni s aki jól érti, hogy lehet a nagyok kedvébe járni.

A nagyságos fejedelem költségén⁶ három hónapig tartózkodtam Flórencben a marcianopolitai püspökkel s ekkor tapasztaltam ezen fejedelemnek veleszületett jóságát. Az érsek azt tanácsolta, hogy irjak egy memorandumot a bíboros és egyet a fejedelem anyja részére, akik oly kegyesek voltak, hogy nekem a moldovai templomok részére hat sárgaréz gyertyatartót, egy füstölőt, egy kehelyt, egy keresztet s a legméltóságosabb Oltáriszentség részére szentségtartó szekrényt adományoztak. A püspök Rómában meghalt s mikor én Velencébe visszatértem, hol az adományozás történt, akkor ezek közül egyet a rendeltetési helyére vittem, a többit a jassi és a kotnári templomok között kiosztottam, mert ezek az enyémekek voltak s amíg Velencéből hazahoztam sokat fizettem értük.

Illő, hogy Méltóságodat értesítsem úgy a törökökkel szomszédos és a Dunánál kezdődő moldovai templomok sorsáról, mint a papliányban szenvedő katolikusok lelkiállapotáról. Moldovában a Duna partján van egy halban, főképp tokban, melyből a legtöbbet fognak, gazdag város, Galac. Ott van nekünk egy kicsiny fatemplomunk, mely el van látva egyházi ruhákkal, kehellyel és más szükséges dolgokkal. Egy pap részére van elegendő jövedelem. A templomnak van két szőlője, néhány üzlethelysége (korcsma), amelyek után él a plebános. A templom papja Del Monte Ker. János misszionárius atya, aki még két más helyen is Bârladban és Vaslu városában teljesít szolgálatot. Mind a két városban van templom, Bârladban egyházi ruhák is vannak, de a templomoknak nincs semmi jövedelmük. Ezen három helyen sok katolikus volt. Ma már szét vannak szóródva s talán csak 20 család, ha maradt.⁷

Következik Hus városa, mely közel van a Prut folyóhoz. Van itt szkizmatikus püspök. A mi templomunk fából van. Ezelőtt kb. a lakosság fele katolikus volt.⁸ Ma pedig alig van három család. Szegényeket a tatárok kirabolták. Papjuk Tatrosból került oda. Előbb lutheránus volt s csak megtérése után szenteltette fel magát. Van kelyhe s vannak egyházi ruhái. A papot a családfelek fizetik. Ezelőtt négy évvel pap nélkül volt.

Hustól Tatárország felé a Nyeszter partján van Csöböröcsin (Csöböröcsök) városa. Régebb a tatároké volt, most a törököké.

⁶ Ghica György.

⁷ Querini püspök 1590—97 között tartott látogatása alkalmával Vasluban 300 családot talált, Bandinus püspök 1646-ban 20 családot, Bârladban 30 és Galacon 12 családot.

⁸ Querini 6, Bandinus 124 családot említ. Ma 1697 katolikust találunk, de ezek már nem magyarok.

Fele, kb. 200 lélek, katolikus.⁹ Templomukban nincs semmi felszerelés és tizenkét esztendeje pap ott nem szolgált. A tatárok gyakori betörése miatt a jelenben nagyon veszélyes a tartózkodás. Több ízben kértek papot, de nem akadt vállalkozó. A csöböröcsökiek közül némelyek négy napig is jöttek, hogy nálam gyónást végezzenek. Én magam is meg akartam őket látogatni, de ők lebeszéltek. Sok tenni való volna az egység érdekében. Némelyek gyermekeiket szikizmatikus pappal kereszteltették meg, mások tudatlanságból keresztetlenül maradtak. Most két esztendeje Del Monte Ker. János ettől két napi járóföldre lévő Husban volt s ő meglátogathatta volna, mert a csöböröcsökiek még meszszebb is elmennek.

A főváros Jászvásár (Jasi), ahol templomunkat újraépítették. A templomnak volt egyházi ruhája és ezüst készlete, de a törökök idejében elveszett s most csak ruhái vannak. Jövedelmei megsemmisültek. Három évig volt pap nélkül. Bákóból mentem oda, míg pap jelentkezett. Az ősztől kezdve Barriona Miklós misszionárius atya teljesít szolgálatot évi 20 lei fizetésért. Még egy napig sem élhetne ott, ha a titkár urak naponként nem segítenék, akik telve vannak lelkesedéssel, hogy az Isten dicsősége és a katolikus vallás felviragozzék. Ők havonként a misszionárius atyának bizonyos összeget fizetnek, aki szorgalmasan tanulja a nyelvet s már beszél, gyóntat és minden teendőt végez. Egyedül maradt, mert azok a misszionáriusok, akik Lengyelországban vannak és egy ideig inségben kellene élniök, nem akarják hogy róluk más gondoskodjék. A jezsuiták, akik öt esztendeig nem voltak ott, már visszatértek Jászvásárba. amint Méltóságodnak is tudomása van róla. Bár csak ott maradhatnának ebben a nehéz időben! A városban és külső részeiben kb. ezer katolikus van.¹⁰

Kotnár városa minden részről szőlőskertekkel van körülvéve. Három katolikus temploma kőből épült. A nagyobbikat még Margit fejedelemasszony építette, a nép boltozattal és tetővel látta el, mert a Margit fejedelemasszony által épített templomok mind bolthajtás nélküliek, valamennyire kivéve a nagy oltárt. A másik két templomocskát a nép építette. A templomok jövedelmei a szőlőből vannak, melyeket a hívők kezelnek s ezért a papnak évi bérbé 600 leit fizetnek. Ez a templom, mely az én parokiámhoz tartozott, minden felszereléssel el van látva. Vannak ezüst kelyhei és keresztjei. Wolf Péter utódom halála után Bákóból irtam Rossi Antal atyának, aki akkor a dunaparti Silistriában tartózkodott s néhány raguzai kereskedő lelkigondozását

⁹ Zöld Péter csíki pap a XVIII. sz. harmadik negyedében 7139 gyóntatást végzett és 2512 keresztelést tartott. (Erd. Irod. Szemle, 1926., 146. l.). Ez sehogy sem áll arányban Berkus adataival. A későbbi események azt igazolják, hogy Zöld itt egy kissé nagyított. Már csak azért is mivel 10 nap alatt közben tanítással lehetetlenség 7139 gyóntatást, 2512 keresztelést elvégezni.

¹⁰ Querini idejében 435 katolikusnak az erdélyi származású János volt papja.

végezte el. A nyelvet ismerve fáradhatatlan a gyermekek tanításában, ezt biztosan tudom, mert láttam és sokszor találkoztam vele. Nem messze azon a vidéken Amagei városkában Wolf titkár úrnak van egy fakápolnája, melynek papja itt is lelkészkedik. A városban és környékén lehet 100, vagy még több hívője is. Régebb, míg a pestisben el nem pusztultak, még több volt.¹¹

Kotnártól egy postára van Hârlau városka, mely a fejedelmek tartózkodási helye. Kőből épült temploma boltozat nélküli. Itt valamikor a lakosság egyharmada katolikus volt, ma egy sincs.¹²

Hasonlóképen Szucsava városa is fejedelmek tartózkodási helye volt, ahol a szkizmatikus érsek palotáját a törökök lerombolták. A mi templomunkat a lengyelek építették kőből. A kisebbik templomunkat, mely a fejedelmi udvar közelében van, már vagy harminc esztendeje elvették. A templom jövedelmét a kotnári hívek által gondozott szőlő jövedelme alkotja. Csak egyházi ruhája, kelyhe és keresztje van. Papja már négy éve nincs s amikor van, akkor a kotnáriak fizetik. Két katolikus családon kívül a többiek vagy elköltöztek, vagy szkizmára tértek. Ezelőtt hét esztendővel P. Vitus Pilutius volt itt, aki húsz esztendőt töltött Moldovában.

Baja városa a Moldova partján egy nagy síkságon terül el. Két temploma van: a nagyobbik szebb és kőből épült, a kisebbik csak imaház. A nagyobbikat Margit fejedelemasszony építtette, kinek földi maradványai a templom keresztelőkútja alatt pihennek. Bajában Vitus atya eltávozása után nem volt pap. Rossi Antal néhányszor meglátogatja. Különben, aki itt tartózkodik az paphiány miatt Szucsavát és Németvásárt is látogatja, ahol sokan voltak, de a pestisben sokan elpusztultak s így alig maradtak 50—60-an. A templom szőlőjét világiak gondozják s jövedelme a templomé maradt. Most teljesen elparlagiasodva műveletlenül hevernek.

Vitus atya sokáig tartózkodott Bajában s a szőlő jövedelméből megélt, de később mivel a szőlő nem minden esztendőben egyformán termett, pénze nem volt s nem folytathatta a szőlőművelést, tovább nem maradhatott. A farvasiak (?) Vitus atyától kölcsönpénzt vettek fel s mivel Vitus atya úgy a tőkét, mint a kamatot néhány esztendő múlva visszavette, a gondozást ők sem folytathatták s így a templom jövedelem nélkül maradt. A templomnak nem hiányzott a szükséges felszerelése: volt két kelyhe, két ezüst keresztje, egy nagy, egy kicsi, egy nagy értékű szentségtartója. A nagy kehely ép úgy, mint a szentségtartó régiveretű szép munka. A szentségmutatót a fejedelem tisztjei most kilenc éve, lefoglalták zálog gyanánt a szőlők árában s hogy el ne veszessen a saját pénzemen váltottam vissza, fizetvén érte 19 tallért

¹¹ Querini 1083 lélekről emlékezik meg. Dániel papjuk erdélyi származású. Bandinus sem a kotnári, sem a husi katolikusok számáról nem emlékezik meg.

¹² Querininél 30 család 153 lélekkel, Bandinusnál 7 család 25 l.

és minden ellenszolgáltatás nélkül visszaadtam a templomnak. Neampziu (Németvásár) városa és erős vára a hegyek között egy csúcson épült. Nem oly régen a törökök pusztították el. Katholikus temploma fából épült. Papja soha sem volt, legalább is visszamenőleg harminc esztendeig senki sem emlékszik. A templom részére volt valami szőlőskert s ez után bizonyos jövedelme, most azonban a hely is pusztá. Templomi felszerelése van s aki Bajában szolgál az szolgál itt is. Három, négy katolikus háznál nincs több, bár azelőtt nagy és tekintélyes volt a katolikusok száma.

Román városa is a Moldova partján fekszik, mely folyó a városon innen a Szeretbe ömlik. Szekizmatikus püspöki székhely. Itt sem maradt két katolikus háznál több, bár azelőtt nagy jelentőségű hely volt.¹³ A fából épült templom fedele félig omladozóban. Van szőlője, egyházi ruhája, kelyhe, két keresztje, melyekre a kotnáriak viselnek gondot. Az isteni tiszteletet a szabófalvi pap végzi. A papot a kotnáriak fizetik.

A Moldova és Szeret között hat katolikus falu következik, melyek egy síkságon terülnek el. Ezen falvakban két katolikus templom van: a szabófalvi nagy és kőből épült, moldovai Margit fejedelemasszony építtette, a másik Tamásfalván kicsiny, a tamásfalvaiak által építve. Mind a hat faluban a szabófalvi pap végzi az istentiszteletet s mivel nincs más jövedelme, a papot családonként adózva fizetik, amely tetemes összeget jelent. Amikor papjuk van a tamásfalvi kapornában minden pénteken tart istentiszteletet.¹⁴ A szabófalvi templomnak nincs kelyhe, mikor Kothárban szolgáltam néhány egyházi ruhát is én adtam neki. Nem régen egyik papja megfödette a templomot, de a fedélzete már lebomlott. Pártfogónők halála utánra úgy e templom, mint a jezsuiták részére lelkiüdvéért 200—200 tallért hagyományozott s én felhasználtam azt a 200 tallért és a szabófalvi templomot befödöttem Ilés vajda idejében, most kilenc éve. A jobbágyi terhek miatt és nagy adózás elől egy pap elmenekült, a másik megmaradt. A falunak két ezernél több hívője van.¹⁵ Kb. öt esztendeig nem volt papja, amíg helynökösködtem, bárha Bákótól egy napi járőföldre is van, alkalomadtán, ha szükség volt, mindig rendelkezésükre állottam.

Bákó a sebesen folydogáló Beszterce partján egy terjedelmes síkságon terül el. Katholikus püspöki székhely. Az összeomlott templomon kívül van még egy a nép által építeni kezdett, de be

¹³ Querini 25 magyar és szász, Bandinus pedig 7 családot említ.

¹⁴ Szabófalva és Tamásfalva között kb. 5 kilométer a távolság. Nagy kár, hogy Berkus nem emlékszik meg névszerint is az említett hat faluról, mert ma már több katolikus falu van egymás szomszédságában. Tamásfalva, Dumafalva (Adjudeni) Rekettyés a Szeret partján. Szabófalva, Gherăesti, Pildesti, Tețcani, Jugani, Brătești, Hălăucești majdnem egy vonalban a Szeret és Moldova között elterülő magaslaton.

¹⁵ Querini idejében 1300, Bandinusnál csak 300.

nem fejezett fatemploma. Bákóban a lakosság fele katolikus volt.¹⁶ A városban és környékén több van két ezer léleknél.¹⁷ A város és a falu népe a nagy adók miatt elmenekült s most alig maradt kétszáz lélek, kik remélik, hogy a békekötés után a többiek is visszatérnek, mert a vidék nagyon termékeny és gazdag. Bákóban és környékén a tanítás elhanyagolása miatt az emberek műveletlenek, durvák és engedetlenek. Moldovában kétféle nemzetiségű katolikus van: magyarok és Frigyes császár idejében beköltözött szászok. A szászok Szucsavában, Némétvásáron, Bajában és Románban laknak. A magyarok az ország többi helyein. A szászok jobbindulatúak, mint a magyarok. Azok az emberek nem is oly régen lutheránusok voltak, papjaik nősültek, de a nagy birtokos lengyel katolikusok papokat hoztak be és őket megtérítették. A falvakból majdnem mindenünnen a lakosság a fejedelem és a jövevények által kivetett nagy adók miatt az erdőkbe rejtőzködött. Nagyon szegények. Szegénységük oka a háború, mert ez az ország a népek országútja. Kirabolták a lengyelek, feldúlták a tatárok s természetes, hogy az adók és más terhek megötszöröződtek s a nép ma sokkal többet szenved, mint régen. A paphiány nagy, mert akik hivatást éreznek, nincs ki felszentelje őket és amíg béke nem lesz minden segítség nélkül állanak. A papoknak inkább felebarátjaikkal szemben kellene buzgóbbaknak lenniök, mint a saját érdekeiket tekinteniök; főképpen itt ennek az annyira magárahagyott népnek megmentésében. Éppen az adók nyomasztó terhe és a tanítás elhanyagolása miatt kellene a papoknak több ízben felkeresniök híveiket nemcsak saját házaikban, hanem az erdőkben és barlangokban is. Főtisztelendő Méltóságodnak szerény, alázatos, lekötölezett és esdeklő szolgálja Berkus Keresztelő János, moldovai helynök, a hitterjesztési kongregáció papnevelőjének növendéke és missziónárius. Méltóságos Cerri Orbán titkár urnak.“

Eddig szól a levél, melyből láthatjuk, hogy Berkus jelentése nem oly terjedelmes, mint Bandinus Márk följegyzései, de egyes adatait összehasonlítva úgy a Querini, mint Bandinus adataival, nem lesz nehéz fogalmat alkotni a moldovai magyarok sanyarú helyzetéről és lassú pusztulásának okairól. Ha Erdély elegendő számban küldhetett volna magyar papot Moldovába, akkor az erdélyiek nem veszítik el moldovai testvéreiket sem vallásilag, sem fajilag. De az erdélyi katolicizmus is épen ebben az időben élte legnehezebb napjait s a paphiány itt is ép oly égető volt, mint a hegyeken túl. Így a csiksomlyói ferencrendiek csak nagy időközökben küldhették be egy-egy rendtársukat, aki nagy nehézségek között végigjárta a katolikusok által lakott területeket.

Berkus adatszerűen közli, hogy milyen egyházi felszerelést

¹⁶ Bandinus 115 családot talált.

¹⁷ Querini 1692 lelket említ. Ma katolikusok száma ugyanott: 3012.

talált. A mai egyházi állapotokból visszakövetkeztetve, mindaz amit élénk tár, nagyon szegényesnek mondható.

Mivel Moldova az örökös háborúk színtere volt, még ez a gyarló egyházi felszerelés sem maradhatott ott, valaki a török-ország háborúk idejében (1711—1712) összeszedte és a csíksomlyói kolostorba szállította, melyet ott 1725-ig őriztek. Ezen időre esik az erdélyi rendtartomány fellendülése. 1706, 1712-ben a rendi káptalanok foglalkoznak a moldovai misszióval, de úgy látszik külső és belső akadályai voltak a moldovai térhódításnak s azért 1725-ben Schirmer Antal tartományi-őr a Szentszéktől engedélyt eszközölt ki, hogy ideiglenes használatra a rendtartomány egyes házai között a moldovai egyházi felszereléseket kioszthassa. Ekkor még élt a remény bennük, hogyha a politikai állapotok jobbra fordulnak és a rendtagok életét sem fenyegeti annyi veszély, visszamehetnek. Az erdélyi ferencrendi rendtartomány kialakulása közben a lengyelországi és olaszországi minoriták (konventuálisok) moldovai missziója annyira megerősödött, hogy a moldovai missziófőnök követői 1742-ben megjelennek a csíksomlyói kolostorban s átveszik a kölcsönvett egyházi felszerelést. Ez volt az utolsó kapocs, mely ha el nem pattan talán jobb sors virradt volna a szegény moldovai magyarságra.

Dr. Boros Fortunát O. F. M.